

на еміграційне правительство Е.Петрушевича. Освітлено різні аспекти консолідації національно-демократических сил, створення УНДО, його державообразуюча програма і політика, направлена на створення самостійного соборного українського державства з конституційно-парламентським строем.

Ключевые слова: УНТП, УНДО, державообразуючі концепції, національно-територіальна автономія, самостійне соборне українське державство.

The historical circumstances of the formation of the controversial state-formative models in Ukrainian People's Labour Party (UNTP) – Ukrainian National Democratic Alliance (UNDO) are investigated in the article. The autonomist politic of the People's Committee of UNTP is overlooked. The state-formative concept of the Independent group of UNTP, which relied on the emigration government of Ye.Petrushevych, is analysed. Different aspects of the national democratic forces consolidation, creating of UNDO, its state-formative program and policy aimed at the building of the unified independent Ukrainian state with the constitutional and parliamentary system are highlighted.

Keywords: UNTP, UNDO, state-formative concepts, national-territorial autonomy, unified independent Ukrainian state.

УДК 94 (477.83/86) “1920–1930”

Ігор СОЛЯР

УКРАЇНСЬКИЙ ПОЛІТИКУМ І МІЖНАРОДНІ ОРГАНІЗАЦІЇ В 1920–1930-х рр.: ФОРМАТ МІЖПАРЛАМЕНТСЬКОЇ УНІЇ

Проаналізовано зовнішньополітичну діяльність національно-державницьких партій Західної України в міжвоєнний період ХХ ст., зокрема, участь українського політикуму в діяльності Міжпарламентської унії. Відзначено, що західноєвропейські держави розглядалися УНДО як інструмент тиску на країни, у межах яких перебували після Першої світової війни українські землі, для розв'язання українського питання. Наголошено, що зовнішньополітичні стратегія і тактика національно-державницьких партій вимагали від них внутрішнього порозуміння й координації дій на міжнародній арені.

Ключові слова: УНДО, Міжпарламентська унія, міжнародні відносини.

Після оприлюднення рішення Ради послів держав Антанти від 14 березня 1923 р. щодо Східної Галичини національно-державницькі партії Західної України поклали значні надії на міжнародну зовнішньополітичну діяльність і світову спільноту. Однією з міжнародних організацій, на допомогу якої очікували націонал-демократи, стала Міжпарламентська унія. Вона давала можливість представникам УНДО на міжнародному рівні пропагувати ідею необхідності розв'язання українського питання.

Незважаючи на значну наукову цікавість, проблема зовнішніх орієнтацій національно-державницьких партій Західної України в контексті міжнародних відносин міжвоєнного періоду ХХ ст. залишається малодослідженою. Більше того, в українській історіографії практично відсутні відомості про участь українських представників у діяльності Міжпарламентської унії – впливової міжнародної організації, створеної наприкінці ХІХ ст. Джерельну основу статті становлять архівні документи, матеріали періодичної преси, спогади провідних діячів УНДО. Головна мета розвідки – охарактеризувати перспективи розв'язання українського питання на міжнародній арені наприкінці 1920–1930-х рр.

Націонал-демократи, починаючи з 1928 р. були учасниками єдиної польської делегації на щорічних конгресах Міжпарламентської унії. Зародження її діяльності припадає на 1888 р. Відтоді “парламент парламентів” (так називають політологи й публіцисти Міжпарламентську унію) розширював свої межі – напередодні Першої світової війни міжнародна організація об'єднувала 26 парламентських держав і понад 3 500 членів¹. Вагомим був вплив Унії в політичних і дипломатичних колах наприкінці ХІХ – на початку ХХ ст. “Особливо помітні її заслу-

ги в розбудові міжнародного правопорядку, – резюмував щоденник “Діло”. – Скликання другої Гаазької світової конференції було ділом Унії². Однак Міжпарламентська унія, як й інші міжнародні організації, не змогла зупинити початок Першої світової війни.

Після закінчення війни Міжпарламентська унія відновила свою діяльність, координуючи її з Лігою Націй. “Унія по суті мала ті самі завдання, що й Ліга Націй, тільки що її трибуна є свобідніша й доступніша не лише для упрівілеєних державних народів, але й для поневолених, позбавлених державности, хоч і в дуже малому обсязі”, – резюмували тогочасні українські аналітики³.

XXV з’їзд Міжпарламентської унії відбувся в Берліні 23–28 серпня 1928 р. Організація, утримуючи зв’язок між парламентами світу, на своїх конгресах розглядала важливі питання тодішнього політичного, економічного й культурного життя, сприяючи зближенню між державами та народами й усуненню численних перешкод на шляху до миру. Дебати на конгресах мали переважно теоретичний характер. Український щоденник “Діло” (напередодні 25 конгресу) підкреслював: “Та все ж важко, щоби між голосами визначних парламентаріїв не бракувало й нашого (українського. – *I.C.*) голосу в обороні таптаня прав українського народу”⁴.

У Міжпарламентській унії польський парламент мав 16 місць, з них на представництво польських народів припадало тільки три мандати (українцям, німцям і євреям). Делегатом Українського клубу на конгрес 1928 р. був Д.Левицький, який 22 серпня того ж року в “товаристві” послів В.Целевича, Д.Паліва, С.Кузика та ін. виїхав до Берліна⁵.

Збори Міжпарламентської унії 1928 р. були потрійно ювілейними: “В цьому році Міжпарл[аментська] Унія зійшлася в 40-ліття свого існування на 25 сесію в побідженому, республіканському Берліні, де останній раз радила перед 20-ти літами (в 1908 р.) з часів розцвіту царства”⁶. Відзначимо, що в 1908 р. конгрес відкривав кн. Бюльо, а “парламент приймав” Фрідріх Вільгельм. Натомість у 1928 р. засідання відкрив чехословацький сенатор Брабец, а від німецького уряду збори привітав соціал-демократичний канцлер Мюллер. На конгрес прибуло понад 500 делегатів – парламентаріїв з усіх континентів. Засідання зборів відбулися в будинку німецького рейхстагу.

Після вступної організаційної частини головою зборів обрано Штоклінга, а президентом Унії – колишнього президента французької палати Фердинанда Буїссона⁷. Перший у своїй інавгураційній промові підкреслив переломний момент в історії європейських держав: “Від минулої доби, наповнений гамором, конфліктів і зоружень, переходить світ до нової доби, в якій починається реалізація мирових ідей шляхом переговорів про обмеження зброєнь, праць роз’ємних трибуналів і загальних мирових умов. Завдання Міжпарл[аментської] Унії є співпраця над здійсненням мирових ідей і поборення анархії, що панує у відносинах між державами”⁸. Принагідно зауважимо, що питання миру було віссю, навколо якої проходили дискусії на зборах 1928 р. Причиною постійних озброєнь колишній німецький міністр Давід уважав недовір’я між народами, яке, на його думку, “витворює те блудне колесо, яке стоїть на перепоні розброєнню. Єдиним виходом з того крутіжу є припинення змагань до спеціальної безпеки. Вона вийде сама зі себе при здійснюванні розброєння”⁹.

На порядку денному зборів Міжпарламентської унії 1928 р. було декілька питань: репрезентаційна система у виборчому законодавстві; еміграції та імміграція; “Декларація прав і обов’язків держав; національні меншини”. Проблема національних меншин розглядалася на підготовчих нарадах зборів Міжпарламентської унії, а саме – на засіданнях комісії для етнічних і колоніальних справ. Доповідь на тему “меншостевого питання” виголосив швейцарський делегат Штудер. Референт підкреслював, зокрема, необхідність виконання меншинами державних законів, а державами – міжнародних зобов’язань у цій сфері, об’єднання зусиль з Лігою Націй у вдосконаленні охорони національних меншин. Після тривалої дискусії резолюцію (1927 р.), ухвалену на зборах Міжпарламентської унії в Парижі, доповнено декількома пунктами, а саме: “1) перестудіювати процедуру Ліги Націй в меншостевій квестії; 2) старатись розвинути законну охорону меншостей на всі держави, а не лише на ті, що взяли на себе відповідні міжнародні зобов’язання; 3) розвинути гарантії меншостевого права в поодиноких державах”¹⁰.

Серед представників національно-державницького табору Західної України не було однозначної оцінки в діяльності міжнародної організації. Зокрема, критичну оцінку діяльності Міжпарламентської унії дав З.Пеленський. Він підкреслив, що впливи цієї установи “не сягають туди, де робиться ота політика, що нині диспонує долею держав і націй”¹¹. Незважаючи на прекрасну атмосферу зборів Міжпарламентської унії, журналіст зауважив: “Взагалі Унії можна надавати тільки таку реально-політичну вартість, яку надається всякій політичній установі, що не розпоряджає ні ніякою реальною силою, ні матеріальними засобами, ні тим більше не має права на ніякі санкції”¹².

Ідеалом Унії, на переконання З.Пеленського, були пацифізм і парламентаризм. На такий висновок підштовхнули промови голови конгресу, німецького канцлера, виступи інших промовців. “Унія ось так цілком впадає в ритми тої політичної гри, – зауважував український журналіст, – яка відбувається послідовно на заході через етапи Союзу Народів і пакту Келльога. Іншими словами: Міжнародна Парляментарна Унія є таким самим засобом охорони існуючого стану політичного посідання як і Союз Народів і пакт Келльога. Вона по суті спрямовує свою теоретичну працю тільки до замирення й закріплення існуючого політичного стану. І цим уже доволі з’ясовується наше відношення до неї”¹³.

Автор статті не сприймав тих виступів, у яких констатували “консолідацію післявоєнних політичних міжнародних відносин”. З обуренням український журналіст ставив запитання до українського політикуму: “Консолідація відносин у часі, коли поміж усіма тими представниками чужих держав не має представників нашої державности? Праця над закріпленням мира, в якому, на розчетвертованих українських землях сидить і панюється чужинець? Наша співпраця над замиренням і консолідацією такого положення? Вірити в пацифізм і методи парламентаризму, а також у те, що вони зможуть змінити це положення? Слухати пустих обіцянок занепокоєних у свому насіданні володарів про опіку над національними меншостями, і приймати ту опіку з рук... китайців, бразилійців чи уругвайців? Вдоволитись тим положенням і тими гомінкими словами, поза якими не стоїть ні один навіть жовнір?...”¹⁴.

Водночас З.Пеленський указав на позитивний бік участі українських парламентаріїв у зборах Унії: “Будь це ціла мережка особистих зв’язків та знайомств наших парламентаристів з європейськими, американськими та іншими парламентарними величинами, а далі – наслідком тих зв’язків і знайомств безпосередня першоджерельна і правдива інформація про українську проблему”¹⁵. У порядок денний зборів Унії ввійшли чотири питання: 1) звідомлення генерального секретаря Унії (д-р Лянге); 2) реферат колишнього німецького канцлера д-ра Вірта про “сучасний стан парламентаризму”; 3) реферат посла д-ра Славко-Сецєрова про еміграцію; 4) реферат віце-президента бельгійського сенату Анрі Ля Ронтена про права й обов’язки держав.

Звіт генерального секретаря Унії (66 сторінок друку) мав форму огляду світової політики в 1827–1828 рр. і складався з двох частин. У першій – він торкався проблем військових боргів держав, обмеження озброєння, забезпечення миру між народами, Ліги Націй та ін. Друга частина звіту характеризує працю самої Міжпарламентської унії, її комісій і центрального бюро. Окрему частину звіту присвячено проблемі національних меншин. На думку Остапа Луцького, “очевидячки, вже і при цій точці денного порядку могло прозвучати українське слово. Технічні і принципіальні моменти (ми є розчетвертована нац[іональна] держава, не звичайна національна меншина!) – казали відсунути цей виступ до іншої, відповіднішої нагоди”¹⁶.

28 серпня 1928 р. уперше виступив (німецькою мовою) на пленарному засіданні Міжпарламентської унії О.Луцький у дискусії над рефератом Анрі Ля Ронтена про права й обов’язки держав. Згадуючи основні тези виступу, О.Луцький підкреслював: “Хід думок в цій промові слідує: коли згідно з 10-им пунктом цієї резолюції держави мають бути відповідальні за вільний і новий розвиток народів, що остаються під їх опікою (себто колоній) і коли ціла єднота держав має дбати, щоби і ці народи чимскоріше досягнули державну незалежність, то тимбільше мусять ці обов’язки держав мати свою силу тоді, коли в межах цих держав живуть більші недержавні народи. Зауваживши коротко політичну історію України по сьогоднішній день і сучасне наше положення та підкресливши, що політика держав, в яких жиємо, йде на виразне навіть культурне й господарське поневолення, я заявив, що завданням української політики є всебічне і загальнонаціональне визволення”¹⁷.

Надалі голови УНДО й УПР, виїжджаючи на загальні збори Міжпарламентської унії, намагалися розглядати проблеми національної політики в Європі й у конкретній державі. Однак президія Унії, польські члени делегації чинили перешкоди зусиллям українців розглядати проблеми національних меншин. Лише 1933 р. В.Мудрому поза порядком денним удалося виступити на пленарному засіданні із засудженням політики комуністичного керівництва СРСР щодо українців. Якщо наприкінці 1920-х років кілька членів УНДО могли брати участь у засіданнях Міжпарламентської унії, то в середині та другій половині 1930-х рр. лише В.Мудрий, що був головою УПР, репрезентував українців. Востаннє голова УНДО й УПР брав участь у з'їзді Міжпарламентської унії наприкінці серпня 1938 р. у Гаазі¹⁸.

Зовнішньополітичну діяльність національно-державницьких партій Західної України в міжвоєнний період ХХ ст. детально проаналізувала М.Рудницька. Одним із найвідрадініших фактів кінця 1920-х рр., на її думку, стало зростання зацікавлення в Європі українським питанням. Водночас потрібно відзначити ще один позитив – серед українців зросло розуміння ваги міжнародної діяльності. Ці два факти, констатувала вона, необхідно було використати для подальшої розбудови міжнародної праці: “Бо хоча з одної сторони треба перестерігати наше громадянство перед покладанням надто великих надій на закордон, так з другої сторони непростим промахом було би занедбувати закордонну працю, яка в останніх місяцях з'єднала нам багато прихильників та принесла несподівано гарні успіхи. Не забуваючи, що наша доля лежить в останній мірі у наших власних руках, не легковажимо такого могутнього політичного чинника, яким є опінія світу. А що опінію слід інформувати про наші домагання та здобути її симпатії для нас можна тільки шляхом систематичної витривалої і планово веденої міжнародної праці”¹⁹.

Щодо засобів міжнародної праці, М.Рудницька виділила: 1) пропагандистську пресу й літературу (бюлетені, часописи, брошури); 2) організацію закордонних пресових та інформаційних бюро; 3) членство й співпрацю в міжнародних організаціях; 4) участь у міжнародних виставках, мистецьких імпрезах і спортивних змаганнях; 5) спрямування молоді на закордонні студії; 6) особисті зв'язки із чужинцями. “Всі ці засоби, – підсумовувала вона, – вимагають примінення своєрідної правильної тактики та послідовної, впертої праці”²⁰.

М.Рудницька звернула увагу на проблему тактики в міжнародній праці, зокрема, у співробітництві на терені міжнародних організацій. Вона розкритикувала постійне виголошування скарг на міжнародних форумах без огляду на мету та програму нарад, якій служить організація: “Кожний, хто має якийсь досвід міжнародної праці, знає, – підкреслювала одна з лідерів жіночого руху в Західній Україні, – що метода скарг не є правильна тому, що вона мало кого зворушує, а всіх переконує про нашу слабкість. Так само зайвим, а навіть шкідливим є виголошувати при кожній нагоді – чи це стоїть у зв'язку з темою нарад, чи ні – заяви про 40-мільоновий народ. Ніхто з чужинців не є в силі зрозуміти, чому 40-а мільоновий народ з історичною традицією та власною культурою не може собі здобути волі, а навіть коли хто з чужинців це зрозуміє, то буде нас легковажити і нами погордувати”²¹.

М.Рудницька вважала, що “невільно в міжнародній організації поводитися так, щоб її провідники могли дійти до переконання, що ми прийшли до організації виключно з цією метою, щоби її використати для власних цілей, себто для пропаганди української справи. Кожна міжнародна організація має свої завдання, свою ідеологію, власний круг інтересів та питань. Кожна вимагає від своїх членів відданости своїй ідеї та речової праці. Зискати пошану, а то й симпатію чужинців зможемо лише тоді, коли виявимо захоплення або бодай зацікавлення провідною ідеєю організації та коли зуміємо нашою діловою працею (яка в усіх міжнародних організаціях зосереджується по комісіях) дорівняти чужинцям. Таким чином ми скорше переконаємо чужинців, що ми є культурний народ, який дозрів до міжнародного співробітництва, ніж деклараціями про потоптані права і заповідяні нам кривди”²².

Одним із важливих “принципів тактики” українська посолка вважала розуміння ментальності членів міжнародної організації, знання її атмосфери: “Хто має це знання (добуте довголітнім досвідом або засвоєне шляхом інтуїції), цей має також з правила прикмети потрібні до ведення міжнародної праці. Він зуміє також приноровити себе зручно до атмосфери дотично

чужинецького, згідно міжнародного осередка, зуміє достроїти форму своїх виступів, спосіб ставлення справи та ціле своє поведення до традиції і звичаїв цього осередка”²³.

Аналізуючи різні проблеми українських представників на міжнародній арені, авторка статті зазначила: “Вже само прийняття в члени міжнародної організації натрапляє на дуже важні, часто непоборимі для нас перешкоди тому, що майже в усіх міжнародних організаціях обов’язує в справі членства державний принцип у висліді чого членами можуть стати лише державні нації”²⁴. Тільки в студентських і жіночих організаціях українські представники були рівноправні з іншими представниками. В інших міжнародних організаціях українці змогли б увійти в статусі національної меншини або ж у складі польського представництва. “Доступ до міжнародних організацій, – наголошувала М.Рудницька, – утруднюють не лише її статuti, але робить це також влада, яка зі зрозумілих причин боїться наших зв’язків зі світом. Все-таки ми не використовуємо в цій ділянці всіх можливостей і багато ще є міжнародних організацій, научних, професійних, загалом гуманних і харитативних, до яких ми навіть не пробуємо дістатися”²⁵.

Навіть у тих міжнародних організаціях, у котрих українці були рівноправними членами, на думку М.Рудницької, “приходилося поборювати великі труднощі, що випливають з виїмковості і аномалії нашого положення як недержавної нації. Кожний, хто в ролі українського представництва брав участь у якому-небудь міжнародному конгресі, мусів відчутти і зрозуміти цю прикру, часто упокорюючу двозначність нашої делегації в порівнянні з умовинами праці і становищем делегації державної нації. Немалу роль відіграє також недостача відповідного матеріального забезпечення нашої делегації[...], недостача відповідної пропагандивної літератури і т. д. Ніщо так ясно не освідомлює різниць, які існують між становищем державного і недержавного представництва як міжнародній конгрес, як факт, що делегати державних націй знаходять у своїй амбасаді всяку матеріальну і моральну допомогу тоді, коли наші делегати позбавлені на чужині великої опіки й піддержки”²⁶.

Український політик підкреслювала вагу особистих зв’язків на міжнародних з’їздах: “Наше громадянство, а навіть одиниці, що самі беруть участь у міжнародній праці, легковажать часто цей надзвичайно важливий чинник, яким у пропагандивній акції і загалом у взаєминах поміж народами є особисті зв’язки і особиста дружба. Треба тямити, що симпатії і антипатії до одиниць переносяться у природи річи на цілу націю, яку ці одиниці репрезентують”²⁷.

Передумовою міжнародної діяльності українського представництва мала стати національна солідарність: “Не сміє в ній бути ніяких партійних ні територіальних розходжень, ніяких особистих сварів. Лише об’єднані сили цілого громадянства, лише дружня співпраця краю, європейської і заокеанської еміграції можуть принести пропагандивній акції повний успіх. Як довго нація не може здобутися на суцільну закордонну політику, як довго вона не вміє перед чужинцями звести всіх ідеологічних і прогресивних одиниць до спільного знаменника, так довго вона має мало даних на те, щоби бути нацією в повному значінні цього слова”²⁸.

Таким чином, УНДО, як й інші партії національно-державницького табору, не тільки уважно стежило за розвитком міжнародних відносин, але й вело активну зовнішньополітичну діяльність, що, зокрема, проявилось в участі її представників у роботі Міжпарламентської унії. На засіданнях цієї міжнародної організації націонал-демократи нищівно критикували умови Версальського мирного договору, які санкціонували поділ українських земель між чотирма державами, владні режими цих держав – СРСР, Польщі, Румунії, Чехословаччини, які обмежували національно-культурні права українського народу. Зважаючи на цей чинник, зовнішньополітична активність УНДО була підпорядкована одній меті – розв’язанню українського питання на основі принципу права націй на самовизначення.

1. Міжпарламентська унія // Діло. – 1928. – 26 серп.

2. Там само.

3. Там само.

4. Міжпарламентарна Унія. Сьогорічна сесія в Берліні // Діло. – 1928. – 24 серп.

5. Центральний державний історичний архів України, м. Львів (ЦДІАЛ України), ф. 344, оп. 1, спр. 41, арк. 7.

6. Міжпарламентська унія // Діло. – 1928. – 26 серпня.
7. ЦДІАЛ України. Кол. мікрофільмів № 9, м/ф 70046, арк. 16.
8. Міжпарламентська унія // Діло. – 1928. – 26 серпня.
9. Там само.
10. Там само.
11. Соляр І. Проблема автономії Західної України у складі Польщі в діяльності УНТП – УНДО / Ігор Соляр // Галичина. – Івано-Франківськ, 2011. – Вип. 18–19. – С. 219.
12. Міжпарламентарна Унія. Сьогорічна сесія в Берліні // Діло. – 1928. – 24 серп.
13. Там само.
14. Там само.
15. Там само.
16. Луцький О. 25-та конференція Міжпарламентарної унії / Остап Луцький // Діло. – 1928. – 18 верес.
17. Там само.
18. Діло. – 1938. – 11 верес.
19. Діло. – 1932. – 7 січ.
20. Там само.
21. Соляр І. Зовнішні орієнтації національно-державницьких партій Західної України (1923–1939) / Ігор Соляр. – Львів, 2011. – С. 275.
22. Діло. – 1932. – 7 січ.
23. Там само.
24. Мілена Рудницька. Статті, листи, документи : збірник документів і матеріалів про життя, суспільно-політичну діяльність і публіцистичну творчість Мілени Рудницької / упоряд. М. Дядюк. – Львів, 1998. – С. 538.
25. Діло. – 1932. – 7 січ.
26. ЦДІАЛ України, ф. 344, оп. 1, спр. 45, арк. 52.
27. Діло. – 1932. – 7 січ.
28. Там само.

Проанализировано внешнеполитическую деятельность национально-государственных партий Западной Украины в междувоенный период XX века., в частности участие украинского политикума в деятельности Межпарламентской унии. Отмечено, что западноевропейские государства рассматривались УНДО как инструмент давления на страны, в пределах которых находились после Первой мировой войны украинские земли, для решения украинского вопроса; отмечено, что внешнеполитические стратегия и тактика национально-государственных партий требовали от них внутреннего понимания и координации действий на международной арене.

Ключевые слова: УНДО, Межпарламентская уния, международные отношения.

The foreign policy of national-political parties in Western Ukraine during the interwar years of the twentieth century is analysed, including participation in Ukrainian politics of Interparliamentary Union; noted that Western states UNDO considered as an instrument of pressure on the countries within which were after World War Ukrainian lands to solve the Ukrainian question; emphasized that foreign policy strategy and tactics of the national-political party which demanded the internal harmony and coordination of their competition in the international arena.

Keywords: UNDO, Interparliamentary Union, international relations.

УДК 94(477.83/86):329.7

Тетяна МОСІЙЧУК

СПІВПРАЦЯ УНДО Й ПЕДАГОГІЧНОГО ТОВАРИСТВА “РІДНА ШКОЛА” (20–30-ті рр. XX ст.)

Стаття присвячена співпраці однієї з найвпливовіших політичних партій Західної України 20–30-х років XX ст. – Українського національно-демократичного об’єднання (УНДО) з просвітницьким то-